

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

Dallman Kristóf:

Négyszázéves nevelési gyakorlatok a legújabb kori magyar jezsuita gimnáziumokban

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

BEVEZETÉS

Az 1540-ben Rómában alapított Jézus Társasága¹ a mai napig széleskörűen ismert és elismert iskolafenntartó és nevelő tevékenységéről. A 16-17. század fordulóján összeállított, sajátosan jezsuita tanterv, a *Ratio Studiorum*² évszázadokon keresztül határozta meg a világ összes, az *ignáci pedagógiai paradigma*³ alapján működő közép- és felsőfokú nevelő-oktató intézményét. A 18. század végétől megjelenő állami oktatásszervezés ugyan bizonyos keretek közé szorította az egyházi, rendi fenntartású iskolák működését, azonban az ignáci életműből, így többek között a *Lelkigyakorlatok*⁴-ból építkező jezsuita nevelési-oktatási rendszer bizonyos elemei a 19-20. században működő iskolák pedagógiai gyakorlatában is tetten érhetőek. A tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy azonosítsam és levéltári források segítségével bemutassam a tárgyalt időszakban már közel négyszázéves jezsuita pedagógiai hagyomány bizonyos, elsősorban a tanórán kívüli nevelés során megmutatkozó elemeit. A vizsgálat fókuszában két, az 1860-1948 közötti időszakban működő magyarországi jezsuita gimnázium, a *Jézus Társasága Kalocsai Érseki Gimnáziuma* (1860–1948), valamint a pécsi *Jézus Társasági Pius Alapítványi Főgimnázium* (1912–1948) áll.

JEZSUITA JELENLÉT KALOCSÁN

A kalocsai érsekség központjába 1860-ban érkeztek a Jézus Társaság tanítói. A városban Kunszt József (1790–1866)⁵ kalocsai érsek hívására telepedtek meg, az akkor még Magyarországon a 18. századi állapotokhoz mérve rendkívül csekély számban szolgálatot teljesítő szerzetesek.⁶ A városban 1779 óta a piarista rend⁷ működtetett négy osztályos

¹ A Jézus Társaságát (jezsuita rend, SJ) Loyolai Szent Ignác (1491–1556) egykori párizsi egyetemista társaival, 1534-ben alapította. A társaságot III. Pál pápa (1468–1549), 1540. szeptember 27-én emelte a római katolikus szerzetesrendek sorába. PUSKELY Mária (1998): *Kétezer év szerzetessége*. I. kötet, A-K, Dinasztia Kiadó, Budapest. 553. o.

² LUKÁCS, Ladislaus (szerk) (1986): *Monumenta paedagogica Societatis Iesu V*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma.

³ A Jézus Társaság nevelélméleti koncepciója. A rendalapító munkáira, elsődlegesen a *Lelkigyakorlatokra* alapuló, a rendalapítás óta eltelt közel fél évezred során felhalmozott pedagógiai és spirituális tapasztalat összessége.

⁴ LOYOLAI Szent Ignác (1994): *Lelkigyakorlatok*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest.

⁵ Kunszt József kalocsai érsek (1852–1866). Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kunszt.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 06.)

⁶ A Jézus Társaságát 1773-ban XIV. Kelemen pápa (1705–1774) *Dominus ac Redemptor* kezdetű brevejében, egyes európai uralkodók nyomására feloszlatta. A rend működését VII. Pius pápa (1742–1823), csak 1814-ben, *Sollicitudo omnium ecclesiarum* című bullájával engedélyezte újra. A rend történetéről bővebben: BANGERT, William V. (2002): *A jezsuiták története*. Osiris Kiadó, Budapest.

⁷ A piarista rend (O. Sch. P.), Kalazanci Szent József (1557–1648) által alapított katolikus tanítórend. PUSKELY Mária (1998): *Kétezer év szerzetessége*. II. kötet, L-Zs, Dinasztia Kiadó, Budapest. 985. o

gimnáziumot.⁸ A kegyes tanítórend azonban a 19. század közepére egyre nehezebb helyzetbe került az iskola fenntartását illetően. Kunszt érsek terveiben az iskola nyolc évfolyamos nagygimnáziummá történő kibővítése szerepelt, amit a piaristák a szűkös anyagi forrásaik miatt, nem voltak képesek megvalósítani. Az iskolát fenntartó szerzetesrendek közötti váltás okaihoz hozzá tartozik, hogy Kunszt érsek az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc eseményeivel, illetve az eseményekben résztvevőkkel igencsak bizalmatlan volt. Ezt az álláspontját, a forradalom ideje alatt betöltött pozíciója eredményezte, hisz egykori esztergomi helynékként a forradalom hírére Bécsbe menekült és az eseményeket a Császári udvar szűrőjén keresztül szemlélte. A jezsuitákban Kunszt, egy hagyományosan az udvarhoz hű szerzetesrendet látott. A piaristákkal szemben – akiktől az évek során egyre több támogatást vont meg – a Jézus Társaság tagjaival szemben messzemenőig türelmes és nagyvonalú volt.⁹ 1860 őszén került sor a fenntartó cserére, így a Jézus Társaság 87 év után újra nagygimnáziumot és kollégiumot működtetett Magyarország területén. A gimnázium hamar népszerűvé vált a lakosság körében és a jó kapcsolatot is sikerült megtartani az érseki vezetéssel. Ezt jól példázza, hogy a Kunszt Józsefet az érseki trónuson követő Haynald Lajos (1816–1891)¹⁰ 1878-ban obszervatóriumot¹¹ ajándékozott a jezsuita gimnázium számára.

AZ IGNÁCI PEDAGÓGIAI PARADIGMA JELENLÉTE A KALOCSAI GIMNÁZIUM TANÓRÁN KÍVÜLI NEVELÉSÉBEN

A kalocsai gimnázium tekintetében a budapesti Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár gyűjteménye számos, a tanórákon kívüli tevékenységekre vonatkozó dokumentumot őriz. Három díszes kötésű album őriz az 1860–1885, az 1885–1896, illetve 1897–1930 között megrendezett akadémiák¹² vázlatait és ünnepeken előadott iskolai színdarabok színlapjait.¹³ Ezen vázlatok számot adnak az akadémiái díszülések tematikájáról, a résztvevő diákok köréről, illetve a latin nyelvű vetélkedéseket kiegészítő zenei előadásokról, melyeket a szintén a kalocsai

⁸ A kalocsai piarista gimnázium működéséről képet ad: GÁL István (1938): *A kalocsai piarista gimnázium története*. „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, Budapest.

⁹ LAKATOS Andor (2010): *Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860–1948)*. in: *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik. Jubileumi konferencia Budapest, 2009. október 16-17.* Szerk.: MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba. Budapest. 75-77. o.

¹⁰ Haynald Lajos kalocsai érsek, botanikus (1868–1891). Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/H/Haynald.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 06.)

¹¹ Haynald obszervatórium. Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/H/Haynald-obszervat%C3%B3rium.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 06.)

¹² A *Ratio Studiorum* értelmében akadémiáknak hívták a jezsuita jezsuita gimnáziumokban tanuló diákok életkor szerint rendezett tanórai kereteken túlmutató foglalkozásait. Ezeken a foglalkozásokon a diákok egy kijelölt tanár útmutatásával versenyeztek egymással a latin nyelv művelésében, mind szóban, mind pedig írásban.

¹³ *Kalocsai akadémiák* I-III. in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.02 (A továbbiakban: JTMRL *Kalocsai akadémiák*)

diákság köréből felállított fúvóskar, illetve énekkar szolgáltatott. A díszüléseket általában az egyházi év ünnepeihez, illetve a magyar történelem, illetve irodalomtörténet jelentős alakjainak évfordulóihoz kapcsolódva rendezték meg. A korszakban változás mutatható ki az 1735-ös *Instructio* által megteremtett akadémiai munkaformákban. Az évfolyamok szerint szerveződő akadémiák mellett megjelentek a különböző tematika alapján működő körök is a felsőbb évfolyam tanulói számára. A kalocsai jezsuita gimnázium 1860–1948 közötti fennállása alatt ezen körök közül a Szépirodalmi kör, illetve a Természettudomány-bölcselelő köre rendelkeztek a legnagyobb jelentőséggel. Az egyes díszelőadások vázlatai alapján ezek a körök a tanári iránymutatás mellett diákvezetőséggel is rendelkeztek. Az ünnepi ülések megnyitó beszédét sok esetben a kört vezető diákelnök tartotta. Ezen diákkörök a vázlatok alapján a jezsuita iskolákban működő Mária kongregációk¹⁴ tagságából szerveződtek. A diákkörök díszakadémiáira példa az 1891. június 21-én, a nagyobb *Congregatio* Szépirodalmi köre által megrendezett *Az angyali ifjú akadémia Gonzága Sz. Alajos J. T. hitvalló 300-ados ünnepén 1891. június 21-én* című előadás.¹⁵ A jezsuita szerzetes Gonzaga Szent Alajos¹⁶ ünnepén rendezett ülésen a diákok irodalmi és zenei műveket adtak elő, melyek az ignáci lelkiséghez kapcsolódtak. A díszakadémián a fennmaradt vázlat alapján az alábbi műsor hangzott el:

„Műsor:

Carmen saeculare, hymnus; zengé Bányik Ignác S. J. zenéjét szerzé Hennig Alajos S. J. előadja a főgymn. énekkar.

Jubileum, óda, zengé Keller Ferencz VIII. o. np. szavalja Kanyó Gyula VI. o. np.

A festői liliom, lyrai kép, szerzé Bleyer Jakab VI. o. np. szavalja Gibicz Gyula V. o. np.

A kis tüzér, beszélyke, zengé és szavalja Deák Béla V. o. np.

Potpouri Strausstól; játssza az intézeti zenekar.

Ki az Úr? költői rajz; zengé Makovits József VI. o. np.; szavalja gr. Somasich Tihamér V. o. St. n

¹⁴ A jezsuiták által szervezett, főként az ifjúságot célzó lelkiületi társulatok. Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%A1ria%20Kongreg%C3%A1ci%C3%B3.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

¹⁵ *Az angyali ifjú akadémia Gonzága Sz. Alajos J. T. hitvalló 300-ados ünnepén 1891. június 21-én* in: JTMRL *Kalocsai akadémiák*

¹⁶ Gonzaga Szent Alajos (1568 – 1591) Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/A/Alajos.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

In paradisum! helyzetdal; zengé Nikl Jenő VIII. o. t., szavalja Tichay Tihamér V. o. St. n.

Az oltáron, regedal, zengé Nikl Jenő VIII. o. t., szavalja Rudnyánszky György VI. o. St. n.

Marcia Serly Lajostól, zongorán játssza Örley Kálmán IV. o. St. n.

Babérlombok, óda, zengé Auer István VII. o. np., szavalja Boros Vincze V. o. t.

Dicsbeszéd, szerzé Meskó Sándor VII. o. St. n., előadja Kallina Oszkár VII. o. St. n.

Jöjjetek a zászló alá! dithyramb, zengé Bandl Ervin VII. o. St. n.; szavalja Nagy Károly VII. o. t.

Hymnus, zengé Rosti Kálmán S. J. énekli a főgymn. énekkar.

A Szent Leczke.

Színműi jelenet sz. Alajos életéből; szerzi Rosty Kálmán S. J.

Személyek: **Jakab,** spanyol herceg: Justh János; **Gonzága Alajos:** Steinecker István; Apródok: **Alfonzo,** Takács Endre; **Fernandez,** B. Hoeller Mór; **Miguel,** Csernyus Dezső II. A. oszt. növendékek.

Stefania Garotta Peschtől, játssza az intézeti zenekar.

Anagramm: Aloisi! Patrone juvenum! előadják a III. o. St. növendékek.

Vezénylő: Rudnyánszky György VI. o. St. n.

Magyar népdalok, czimbalmon játssza Radimetzky Béla III. o. St. n.

Megvilágított élőkép.

Jubileumi induló. Braunhofner Ferencz, intézeti zenetanítótól, játssza az intézeti zenekar.

Az intézeti zenekar közreműködő tagjai:

Baier Dezső VII. o., Bauman Antal IV. o., Bauman Károly VIII. o., Bezerédj Géza IV. o., Fröchlich István II. o., Gosztony Géza VIII. o., Hallay Béla II. o. Horváth Jenő IV. o., Kertész József III. o., Mihalovics Hugó VII. o., Muzsikó István VI. o., Osoinak Január V. o., Pohlmüller Ede V. o., Prinke Jenő IV. o., Pucher József VI. o., Sántha

József V. o., b. Skerlecz Iván VIII. o., Takács Endre II. o., Tóth Elemér III. o., Wilinger József IV. o.

A.M.D.G.¹⁷

A példaként bemutatott díszakadémia műsorának elemzésekor megállapíthatjuk, hogy a kalocsai szépirodalmi kör előadása a 19-20. század fordulóján is igen hasonló volt a *Ratio Studiorum* által előírt díszakadémiákhoz. Az előadott műsor három fő részre tagolódik. Az első részben a gimnázium V-VIII. évfolyamba járó növendékei adtak elő lírai és prózai műveket. Különösen figyelemre méltó a *Dicsbeszéd* melynek szerzője maga is a gimnázium növendéke és feltehetően a díszakadémia címadójáról, a jezsuita szerzetes Gonzága Szent Alajosról szól. A Szépirodalmi kör tagjai által előadott művek szekcióját az iskola énekkara nyitotta és zárta, jezsuita tanárok által szerzett darabok előadásával. A műsor második tematikai egységét *A szent lecke* című iskolai színdarab előadása adta, melyben az alsóbb osztályokban tanuló növendékek bújtak Szent Alajos és kortársai szerepébe. Az erkölcsi és történelmi kiegészítő tananyagot egyaránt tartalmazó jelenetet P. Rosty Kálmán SJ (1832–1905)¹⁸ szerezte. Az iskolai színdarabokat a legkorábbi idők óta gyakran írták, de legalábbis fordították az adott iskola tanárai. A 19. század végén, majd négyszáz évvel a jezsuita iskola színjátszás kezdete után ez a gyakorlat továbbra is érvényben maradt. A színművek írásában való jártasság egyértelműen bizonyítja az egyes oktatók magasfokú műveltségét. A műsor következő eleme egy úgynevezett anagrammajáték volt. E műfaj előadása során egy adott tanár, vagy jelen esetben diák vezényletére vonulnak a színre betűkkel ellátott pajzsokat hordozó diákok, akik a vezénylő utasításaira előre betanult latin nyelvű mondatokat, szóösszetételeket jelenítenek meg.¹⁹ A műsor során több alkalommal lépett színpadra a gimnázium húszfős zenekara, akik egyházi és világi zeneműveket adtak elő. A díszakadémiát is a zenekar zárta, a gimnázium zenetanítója, Braumhoffner Ferenc, által, az alkalomra írt indulójának előadásával.

A Természettudomány-bölcseleti kör rendszeresen rendezett díszülést az „angyali doktor” Aquinói Szent Tamás²⁰ ünnepén.²¹ Az ülések tematikáját ezeken az alkalmakon változatos

¹⁷ Az *angyali ifjú akadémia* Gonzága Sz. Alajos J. T. hitvalló 300-ados ünnepén 1891. június 21-én in: JTMRL Kalocsai akadémiai

¹⁸ P. Rosty Kálmán SJ negyven éven át volt a kalocsai gimnázium magyar nyelv tanára. Jezsuita Névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/rosty-1866-ig-roszty-kalman/> (Utolsó letöltés: 2021. 05 21.)

¹⁹ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 43-44. o

²⁰ Aquinói Szent Tamás (1225 – 1274) Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tam%C3%A1s.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05 21.)

²¹ Aquinói Szent Tamás emlékére rendezett díszakadémiák a kalocsai jezsuita gimnáziumban: *A Jézus-Társasági kalocsai érseki főgymnasium bölcseleti körének Aquinói Sz. Tamás ünnepe alkalmából rendezett díszversenye*. 1894. március 7. in: JTMRL Kalocsai akadémiai; *A Jézus-társasági kalocsai érseki főgymnasium*

tudományos és erkölcstani kérdések megtárgyalása adta. A Szépirodalmi kör esetéhez hasonlóan az alábbiakban bemutatom a Természettudomány-bölcseleti kör 1895. március 7-én Szent Tamás emlékére bemutatott díszülését. Az ünnepi díszakadémián az alábbi műsor hangzott el:

- „Előszó** Havlik János VIII. o. t.
- A véralkat befolyása a jellemre** Horváth Gyula. VIII. o. np.
- „Valse des Fleurs”** Kletterertől játszáék Bartunek Gyula IV. o. St. n. és Scitovszky Béla VI. o. St. n.
- Az ösztön lényege és nyilvánulásai** Fischer Frigyes VIII. o. t.
- Sz. Tamás bölcseletének becse** Dallmann Nándor VIII. o. np.
- „Olasz dallamok”** Donizetti- és Blanginitől, játszsza Becsey Gyula V. o. St. n. zongorakisérettel.
- A Syllogismus törvényei és bizonyító ereje** B. Skerlecz Gyula VIII. o. St. n.
- Sz. Tamás jelentősége napjainkban** Havlik János VIII. o. t.
- Induló** játszsza a Stephaneumi fúvóbanda.
- A Stephaneumi fúvóbanda közreműködő tagjai:**
- Bangha Béla VI. o., Bartunek Gyula IV. o., Beniczky Ödön VI. o., Bognár István VI. o., Csajka Antal IV. o., Dubniczky László VI. o., Elasser Gyula VI. o., Faragó Kálmán IV. o., Ferenczy Zsigmond IV. o., Lányi József IV. o., Lederer Dezső IV. o., Ossoinack Miklós II. o., Rak József V. o., Rakovszky Károly V. o., Riha János IV. o., Salamon László IV. o., Vojnits Elemér IV. o., Zink Aurél V. o.
- A.M.D.G.”²²**

természettudomány-bölcseleti körének díszülése Aquinói Szent Tamás ünnepén. 1895. március 7. in: JTMRL Kalocsai akadémiák

²² *A Jézus-társasági kalocsai érseki főgymnasium természettudomány-bölcseleti körének díszülése Aquinói Szent Tamás ünnepén. 1895. március 7. in: JTMRL Kalocsai akadémiák*

A Természettudomány-bölcseleti kör díszakadémiája felépítésében hasonló volt a fentebb elemzett Szépirodalmi kör előadásához. A legszembevetőbb különbséget az iskolai színdarab hiánya jelenti. A díszakadémián a kör tagjai – mind VIII. osztályos diákok – természettudományos és filozófiai tematikájú előadásokkal, beszédekkel emlékeztek meg Szent Tamásra. Források hiányában az előadott művek pontos műfaji besorolását nem áll módomban elvégezni. A kör tagjainak előadásait a Szépirodalmi kör műsorához hasonlóan zenei betétekkel tarkították, ezzel adva meg a barokk akadémiákhoz hasonló, transzcendentális, gyönyörködtető hangulatot. A díszakadémia vázlatát elemezve megismerhetjük a *Stephaneum* fúvósbandát, ami az intézeti zenekarhoz hasonlóan az alsóbb évfolyamok (II-VI.) diákjaiból állt. A fúvósbanda tagjai közt felismerhetjük a 15 éves Bangha Bélát, a későbbi jezsuita „sajtóapostolt is. Izgalmas adalék, hogy Bangha, a március 7-én tartott díszakadémiát követően nem sokkal, augusztus 14-én igen fiatalon lépett be a Jézus Társaságába.²³

A kalocsai Szépirodalmi kör 1891. évi, illetve a Természettudomány-bölcseleti kör 1895. évi díszakadémiai előadásának vázlatai meggyőző példaként szolgálnak, a 16. század végén kialakult önképzőkori akadémiák 19. századi tovább élésére. A Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár állományában, kalocsai jezsuita gimnáziumra vonatkozóan a színlapokon és a díszakadémiai vázlatokon kívül nem található levéltári anyag az önképzőkörök és a tanórán kívüli nevelésre vonatkozóan. Ebből következik, hogy az egyes körök belső szabályrendszerét elemezni jelen tanulmány keretei között nem áll módomban. A jezsuita oktatás, tanórán kívüli nevelési tevékenységeinek neveléstörténeti jelentőségét azonban a fent bemutatott két forrás megfelelően hangsúlyozza. Egyértelműen kijelenthető, hogy az ignáci pedagógiai paradigma, a *magis*²⁴-ra való törekvés jelen volt az 1860–1948 között működött kalocsai érseki főgimnázium falai között is.

A PÉCSI JÉZUS TÁRSASÁG PIUS ALAPÍTVÁNYI FŐGIMNÁZIUM

Pécs városában, már a 17. században letelepedtek és iskolát működtettek a Jézus Társaság tagjai. A város török alóli felszabadítását követően a jezsuita rend igazgatásába került az egykori dzsámi, a mai belvárosi templom. Négy, majd hatosztályos gimnáziumukat a templom melletti épületben működtették, melynek díszes, előkelő épületét gróf Széchenyi György

²³ Bangha Béla SJ (1880–1940), a magyarországi katolikus sajtó megszervezője. <http://jezsuita.hu/nevtar/bangha-bela/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

²⁴ A jezsuita jelmondatban – Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére – kifejezett „többre törekvés” latin hívószava. MANNEY, Jim (2017): *Ignatian Spirituality A to Z*. Messenger Publications, Dublin. 169-170. o.

(1603–1695)²⁵ esztergomi érsek adományából építették 1724–1732 között. A rend feloszlása után az iskolát a ciszterci rend²⁶ tanítói kapták meg, hogy a jezsuiták távozását követően is folytatódhasson a színvonalas katolikus oktatói munka a baranyai városban. A ciszterci rend Nagy Lajos Gimnáziuma a mai napig töretlenül működik az egykori jezsuita gimnázium épületében.²⁷

A csaknem másfél évszázados hiátust követően a pécsi jezsuita gimnáziumot Gróf zichi és vásónkeői Zichy Gyula pécsi püspök (1905–1926)²⁸, hosszú előkészület és egyeztetés után alapította meg. Gróf Zichy Gyula püspök középiskolai tanulmányait a kalksburgi jezsuita kollégiumban végezte, ezért meglehetősen jó kapcsolat fűzte a Jézus Társaság tanító atyáihoz.²⁹ Ez jelenthette a kiindulási alapot ahhoz a nagyszabású tervhez, amit a fiatalon – mindössze harmincöt évesen – X. Pius pápa (1835–1914)³⁰ által kinevezett pécsi megyéspüspök hosszú évek alatt valósított meg a Pécsi Egyházmegye központjában. Gróf Zichy Gyula püspökké szentelése előtt több éven át szolgált X. Pius pápa belső kamarásaként, ezzel a katolikus egyházfő egyik legközelebbi munkatársává és tanácsosává vált. A pápához fűződő jó kapcsolatát bizonyítja, hogy 1908. november 10-én körlevelet bocsájtott ki, amiben bejelentette, a szentéletű pápa ötvenéves papi jubileumának ünnepére a főpap nevét viselő internátust hoz létre a püspöki székhelyen, melynek célja rászoruló gyermekeknek szállás és étkezés biztosítása. Ehhez magánvagyonából 100.000 koronás letétet helyezett el a Pécsegyházmegyei Hivatalnál. A célkitűzést örömmel támogatta az egyházmegye papsága, és a püspök alapítványán felbuzdult városi előljárók és főpapok adományainak köszönhetően hamar 160.000 koronára nőtt a letét mértéke. A püspök már a kezdetektől fogva a jezsuiták vezetésével képzelte el a megalakuló internátust, az Osztrák-Magyar Rendtartomány provinciálisa azonban elutasította a gondolatot. Döntését egyik részről a Magyar

²⁵ Gróf Széchenyi György esztergomi érsek. Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%A9chenyi.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

²⁶ Ciszterciek (OCist) Szent Róbert, molesme-i apát alapította 1098-ban. PUSKELY Mária (1998): *Kétezer év szerzetessége*. I. kötet, A-K, Dinasztia Kiadó, Budapest. 235. o.

²⁷ A pécsi jezsuiták újkori történetéről bővebben: PÁLOS Antal SJ (1992): *Viharon, vészen át', Jezsuiták a szétszórásban. Rövid áttekintés a Jézus Társasága Magyar Rendtartományának életéről a II. világháború után (1944-1990)*. Korda Kiadó, Kecskemét. 7-10. o.; MÁRFI Attila (2005): A pécsi jezsuiták egyházi témájú színdarabjai a 17–18. században. in: *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk.: FEDELES Tamás – VARGA Szabolcs. Pécs, 273-285. o.

²⁸ Gróf zichi és vásónkeői Zichy Gyula: <http://lexikon.katolikus.hu/Z/Zichy.html> (Utolsó letöltés 2021. 05. 20.)

²⁹ A bécs-kalksburgi jezsuita gimnáziumból az intézmény több évszázados fennállása során számos magyar diák került ki, továbbá a tanári karban is gyakran alkalmaztak magyar jezsuitákat. Legismertebb diákjaik között tartják számon Boldog Apor Vilmos püspök-vértanút, illetve Boldog Batthyány-Strattmann Lászlót is. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kalksburg.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

³⁰ X. Pius pápa, a Római Katolikus Egyház 257. vezetője (1903–1914). Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pius,%20X..html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

Rendtartomány küszöbön álló önállósodásával, másfelől az intézmény fenntartásához nem megfelelő számban rendelkezésre álló jezsuita atyával indokolta.³¹

Az 1908-1909-es tervekben még csak az internátus és a mellé alapítandó rendház szerepelt. A középiskola alapításának ötletét Zichy püspök a csehországi *Karlsbad*³² üdülővárosában kapta Mosonyi Dénes pécsi kanonoktól.³³ A beszélgetésnél jelen volt P. Pámer László SJ jezsuita atya is, aki a püspök egykori *alma mater*ében hosszú időn át oktatta a magyar növendéket.³⁴ A gimnázium-alapítás ötletén felbuzdult püspök tisztában volt a nehézségekkel, azonban mind Mosonyi kanonok, mind pedig Pámer atya megpróbált a püspök segítségére lenni a felmerülő problémák megoldásában. Zichy, Pámerrel hamar kidolgozta a gimnázium képzési tervét. Ehhez mintaként a kalksburgi jezsuita gimnázium szolgált. A gimnázium sikeres megalapításához egy szerencsés esemény is hozzájárult: megtörtént az osztrák-magyar provincia kettéválasztása. Ekkor a Magyarországon szolgálatot teljesítő osztrák atyáknak választaniuk kellett, hogy szolgálati helyükön maradnak, ezzel a magyar provincia fennhatósága alá kerülnek, vagy visszamennek a szülőföldjükre. A legtöbbjük a maradást választotta, ezért az újonnan felálló provincia megfelelő számú emberrel kezdhette meg működését. Az oktatás helyszíne az első években még egy hevenyészett körülmények között felépített, Pécs belvárosában, a József utcában található bérház volt. Az intézmény első rektora a tartományfőnök³⁵ által a kalocsai jezsuita gimnáziumból Pécsre rendelt P. Jablonkay Gábor SJ lett.³⁶ A Jézus Társasága 1814-es újbóli pápai engedélyeztetését követően a második magyarországi jezsuita gimnázium a működést – a rend generálisával³⁷, illetve a vallás és közoktatásiügyi miniszterrel³⁸ történt egyeztetés után –, 1912 szeptemberében kezdhette el.³⁹

Az ideiglenes épület számos tekintetben akadályozta a megfelelő oktatási munkát. A gyorsan, egy nyár alatt lezajló építkezés miatt számos fal még ki sem száradt az igénybevétel pillanatára, zárható ajtó pedig mindösszesen kettő működött a rendházként és bentlakásos iskolaként is

³¹ A Pius Gimnázium alapítását, levéltári források segítségével részletesen tárgyalja: SOMODI Imre (2010): A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium alapítása. In: *Egyháztörténeti Szemle* 11. évfolyam 1. szám, 66-87. o.

³² Mai nevén Karlovy Vary, Szlovákia.

³³ Mosonyi Dénes Lipót (1874–1948): <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mosonyi.html> (Utolsó letöltés 2021. 05. 20.)

³⁴ Pámer László SJ (1865–1951). Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/pamer-laszlo/> (Utolsó letöltés 2021. 05. 20.)

³⁵ P. Bús Jakab SJ az önálló magyarországi jezsuita rendtartomány első tartományfőnöke (1909–1919). Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/bus-jakab/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

³⁶ P. Jablonkay Gábor SJ (1912–1917). Jezsuita névtár <http://jezsuita.hu/nevtar/jablonkay-gabor/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.);

³⁷ Franz Xavier Wernz SJ (1906–1914). Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/wernz-x-ferenc/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

³⁸ Gróf zichi és vásonkeői Zichy János (1868–1944): <http://lexikon.katolikus.hu/Z/Zichy.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

³⁹ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 5-6. o.

funkcionáló épületben. Az ignáci pedagógiai paradigma meghatározó elemének számító szabadidős nevelői tevékenység folytatására pedig csupán egy kisméretű udvar állt a diákok és tanáraik rendelkezésére.⁴⁰ Igaz, hogy a Jablonkay SJ által vezetett tanári kar – melynek meghatározó tagja volt az európai hírű természettudós, P. Johann Thalhammer SJ⁴¹ is – a legnagyobb szakértelemmel próbálta irányítani az alapvetően alacsony szociokulturális környezetből érkező diákok fejlődését, de egyértelmű volt Zichy püspök számára, hogy tervének kiteljesítéséhez a jelenleginél sokkal megfelelőbb helyszínre van szükség.⁴² Több lehetőség közül a választás végül a csoronikai püspöki szőlőbirtok területére esett, melynek a városhoz közelebb álló frontja a Makár utcára⁴³ nyílt. A monumentális épületegyüttes megtervezésével Pilch Andor⁴⁴ bízta meg, azonban fontos kiemelni, hogy az általa elkészített terveket és a költségvetést Fábrián Gáspár⁴⁵ ellenőrizte és tisztázta le. Az ellenőrzés égető szükségességét mutatja, hogy a római jezsuita rendfőnökségen elfogadott első tervek még teljesen sík terepen ábrázolták az épületegyüttest, ami a kivitelezésnél jócskán megnehezítette volna a valóságban a Mecsek nagy dőlésszögű hegyoldalára megálmodott komplexum építési munkálatait. Az építkezés az I. világháború kitörése miatt ugyan nem fejeződött be, azonban a jezsuita szerzetesek és a diákok 1915 nyarán birtokba vehették a kiemelkedő minőségű és a fiatalok testi-lelki épülését elősegítő épületeket.⁴⁶ A gimnázium az egyházi intézmények 1948-ban történt államosításáig működött a jezsuita rend fenntartásában. Utódintézménye, a Janus Pannonius Gimnázium mely Pécs belvárosában, csupán egy utcára a Pius eredeti, ideiglenes épületétől, a Mária utcában működik. Az Ifjúság úti épületegyüttes napjainkban a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi és Természettudományi karait fogadja magába. Az egykori európai színvonalú középfokú iskola épületének kialakítása, a botanikus kert, a fedett uszoda időtállóan bizonyult, mely megfelel egy felsőoktatási intézmény elvárásainak is.

A TÖBBRE TÖREKVÉS PEDAGÓGIÁJA A PIUS GIMNÁZIUMBAN

⁴⁰ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 7. o.

⁴¹ P. Johann Thalhammer SJ tanár, természettudós, a rovartan kutatója. (1847–1934) Jezuista névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/thalhammer-johann/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁴² HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 1991. 8-9. o.

⁴³ Ma Ifjúság útja.

⁴⁴ Pilch Andor műépítész (1877–1936) Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pilch.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

⁴⁵ Fábrián Gáspár műépítész, a kollégium és a rendház közé 1930-ban felépített Pius (mai nevén Jézus Szíve) templom tervezője. (1885–1953). Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/F/F%C3%A1bi%C3%A1n.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁴⁶ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 11-20. o.

P. Jablonkay Gábor SJ, az intézmény első vezetője kezdte megszervezni a tanórán kívüli tevékenységeket a Pius Gimnázium növendékei számára.⁴⁷ Az akadémiákat már az első tanévtől kezdve megszervezték a tanulók körében. Az intézményvezető *piusi* küldetését megelőzően a korszakban már nagy nevelési tapasztalattal rendelkező kalocsai jezsuita gimnázium oktatója volt, így az ott bevett rendszer szerint szervezte meg az ünnepélyes díszakadémiákat.⁴⁸ A *Pázmány Péter Önképzőkört* az 1916–1917-es tanévben hívta életre P. Jablonkay. Az alapvetően irodalmi, retorikai kör azzal a céllal jött létre, hogy a Pius Gimnázium első osztályként 1912-ben elindult csoport a felső tagozatba lépve differenciáltabb tanórán kívüli tevékenységben részesüljön. A tanulmány későbbi részében részletesen bemutatott kör tagjai a kiemelkedő tanulmányi eredménnyel, szorgalommal rendelkező felső tagozatos diákok lehettek.⁴⁹ Az első évfolyam VIII. osztályba lépésével újabb önképzőkört hozott létre az iskola vezetése, melynek neve *Pázmány Bölcselőkör* lett. A magasabb eszmetörténeti és filozófiai témákat érintő diákkör létrejöttével teljessé vált a Pius Gimnáziumban a tanulók korosztály szerinti differenciálása a tanórán kívüli tevékenységek terén is.⁵⁰ Az alapvetően a humán műveltségben elmélyítő akadémiák és önképzőkörök mellett szintén az 1919-es tanévben kezdte meg működését a matematikával, fizikával és csillagászattal is foglalkozó Természettudományi kör.⁵¹

A Pius Gimnáziumban természetesen az iskolai színjátszás is jelentős szerepet kapott. A PTE BTK-TTK campus mai Vargha Damján konferenciaterme a gimnázium ideje alatt színházteremként működött. Az első színdarabot nemsokkal az épületbe költözést követően, 1915 februárjában rendezte a gimnázium.⁵² Az év decemberében az alapító Zichy püspök tízéves főpapi jubileumának ünnepével összekötve tartották az épület házszentelését, melynek során újabb, immár nyilvános előadást adtak a diákok. Az iskolai színjátszás fő szervezője P.

⁴⁷ A Pius Gimnázium diákjai számára biztosított tanórán kívüli lehetőségeket összefoglalja: SOMODI Imre (2012): Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években. In: *Egyháztörténeti Szemle* 13. évfolyam 1. szám. 55-66. o.

⁴⁸ A működés első éveiben megrendezett akadémiai díszelőadásokról hírt adnak a gimnázium értesítői. *A pécsi Pius-alapítványi Jézus-társasági kath gimnázium Értesítője*. (A továbbiakban: *Értesítő*:évszám). *Értesítő*: 1912–1913. 8. o.; *Értesítő*: 1913–1914. 11–12. o.; *Értesítő*: 1914–1915. 38–40. o.; *Értesítő*: 1915–1916. 17–20. o.; *Értesítő*: 1916–1917. 8–10. o.; *Értesítő*: 1917–1918. 7–8. o.; *Értesítő*: 1918–1919. 6–7. o.; *Értesítő*: 1919–1920. 6. o.

⁴⁹ A Pázmány önképzőkör létrejöttéről hírt ad az 1916–1917-es tanév gimnáziumi értesítője. *Értesítő*: 1916–1917. 10. o.

⁵⁰ A Pázmány Bölcselőkörrel beszámol az 1919–1920-as év gimnáziumi értesítője. *Értesítő*: 1919–1920. 5–6.

⁵¹ *Értesítő*: 1919–1920. 6. o.

⁵² *Értesítő*: 1914–1915. 39. o.

Kerling János SJ (1871–1962)⁵³ volt.⁵⁴ A levéltári anyagban fennmaradt szövegek alapján a színdarabok többségét Horváth Mihály, az intézmény latin nyelv – történelem – énekzene szakos tanára dolgozta át külföldi szerzők művei alapján.

A Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár gyűjteményében az alábbi iskolai színdarabok gépelt, vagy kézzel írt szövegek találhatók meg:

Előadás címe	szerzője,	Az előadás műfaja	Az előadás időpontja
<i>Kászoni úr utazása</i> ⁵⁵		zenés vígjáték négy felvonásban	1934. február 9-11. (farsang)
Horváth Mihály: <i>Karvaly</i> ⁵⁶		zenés vígjáték három felvonásban	1936. február 22-23. (farsang)
Horváth Mihály: <i>Fekete kéz (Morton)</i> ⁵⁷		dalos vígjáték négy felvonásban	1937
Horváth Mihály: <i>013- IÁ</i> ⁵⁸		zenés vígjáték három felvonásban	1938. február 27. (farsang)
Horváth Mihály: <i>Arany ló</i> ⁵⁹		zenés vígjáték három felvonásban	1936. február 1-2.
Horváth Mihály: <i>A persely</i> ⁶⁰		vígjáték öt felvonásban	1933. farsang
Horváth Mihály: <i>Flaviusok</i> ⁶¹		tragédia öt felvonásban	nincs adat

⁵³ P. Kerling János SJ a Pius Gimnázium tanára (1914–1917), majd rektora (1923–1926). Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/kerling-janos/> (Utolsó letöltés: 2021.05.11.)

⁵⁴ *Értesítő*: 1915–1916. 7. o.; KERLING János SJ (1993): Piusi emlékeim, 1912–1948. in: *Arany-Ezüst. A Jezsuita Intézmények Diákjainak Egyesülete híradója*, 2. sz.

⁵⁵ *Pécsi színdarabok, Kászoni úr utazása* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b (A továbbiakban: JTMRL *pécsi színdarabok, a színdarab címe*)

⁵⁶ JTMRL *pécsi színdarabok, A Karvaly*

⁵⁷ JTMRL *pécsi színdarabok, Fekete kéz*

⁵⁸ JTMRL *pécsi színdarabok, IÁ!*

⁵⁹ JTMRL *pécsi színdarabok, Arany ló*

⁶⁰ JTMRL *pécsi színdarabok, A persely*

⁶¹ JTMRL *pécsi színdarabok, Flaviusok*

Horváth Mihály: <i>Főnyeremény</i> ⁶²	dalos vígjáték három felvonásban	1935. március 2-3.
Horváth Mihály: <i>Bolondháza</i> ⁶³	bohózat négy felvonásban	1940. február 4.
Victorien Sardou: <i>Rabagas</i> ⁶⁴	vígjáték négy felvonásban	nincs adat
„Jó szív” bombák ⁶⁵	nincs adat ⁶⁶	nincs adat
G. Spillmann: <i>Egy csendes lakás</i> ⁶⁷	bohózat egy felvonásban	nincs adat
<i>A fogoly</i> ⁶⁸	nincs adat	1929. farsang

A gimnázium a tanulók zenei tehetségének gondozását is figyelembe vette. A tanórai kereteket kiegészítve működött az iskolában énekkar és vegyes zenekar is, melyek felléptek a díszünnepségeken, díszakadémiákon. A legnagyobb jelentőségre az 1918-ban létrejött rézfűvös zenekar tett szert. Az iskolai, és a pécsi ünnepségek mellett a zenekar nagyobb rendezvényeken is részt vehetett. 1925-ben Budapesten többször felléptek az ifjúsági dalversenyen. Szintén ugyanezen évben a zenekar Zichy püspök támogatásával itáliai hangversenysorozaton vehetett részt, melynek tetőfoka a római pápai kúriában adott koncert volt.⁶⁹

A Pius Gimnázium ignáci oktatási-nevelési felfogásába beletartozott a diákok iskolán kívül töltött idejének gondozása is. Az intézmény korszerű és jól felszerelt – uszodával is rendelkező – sportközpontja⁷⁰, a játszóterek, udvarok a szünetekben is a diákok rendelkezésére állt. Az iskola és a kollégium nevelői ezekben az időkben is a diákok mellett voltak, sportfoglalkozásokat, játékokat tartottak a fiataloknak. A vakáció, a nyári szünet hasznos

⁶² JTMRL pécsi színdarabok, *Főnyeremény*

⁶³ JTMRL pécsi színdarabok, *Bolondháza*

⁶⁴ JTMRL pécsi színdarabok, *Rabagas*

⁶⁵ JTMRL pécsi színdarabok, *Jó szív bombák*

⁶⁶ A levéltári anyag az előadással kapcsolatban három gépelt oldalt őriz, melyek hét egymástól független jelenetet tartalmaznak, melyek központi témája az iskolai élet és a cserkészlet.

⁶⁷ JTMRL pécsi színdarabok, *Egy csendes kakas*

⁶⁸ JTMRL pécsi színdarabok, *A fogoly*

⁶⁹ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 33–35. o.; SOMODI Imre (2012): *Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években*. In: *Egyháztörténeti Szemle* 13. évfolyam 1. szám, 62. o.

⁷⁰ HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs. 33. o.

eltöltésére a gimnázium a Pázmány-körhöz hasonló önképzőkört is létrehozott Szünidei Pius-kör elnevezéssel.⁷¹

A lelkeségi nevelés legmeghatározóbb tanórán kívüli színtere a gimnázium Mária Kongregációja volt. A testvérületet az 1914–1915-ös tanévben hívták életre, tagjainak száma ekkor tizenhat fő volt.⁷² A jezsuita *praeses* vezetésével működő kör az akadémiákhoz, önképzőkörökhöz hasonlóan diákvezetőséggel rendelkezett, melyet minden évben újráválasztottak. A kongregáció tagjai nagy buzgalommal végezték a lelki gyakorlatokat, részt vettek a hitterjesztés apostoli munkájában. Az 1919–1920-as tanévben már annyi fiatal érdeklődött a testvérületi élet iránt, hogy a tanévtől kezdve a felső osztályokba járó fiatalok számára a *Congregatio Majort*, míg az ifjabbak számára a *Congregatio Minort* hívták életre. A kongregációk egy-egy jezsuita hitvalló tanulóifjút választottak másod védőszentjüként.⁷³ A nagyobb kongregáció másod védőszentje Berchmans Szent János (1599 – 1621)⁷⁴, a kisebbé Kosztká Szent Szaniszló (1550–1568)⁷⁵ lett. A kongregációs élet rendkívül népszerű volt a gimnáziumban. A két kongregáció szétválasztásakor összesen kilencven diák volt a társulatok tagja.⁷⁶ A testvérületi buzgalom, illetve a tanórai hittan oktatás mellett a diákok részt vállalhattak a Katolikus Egyház országos rendezvényeiben is, azonban az 1930–31-es Szent Imre emlékében, illetve a Budapesten 1938-ben megrendezett Eucharisztikus Világkongresszuson való szervezett részvételtől az iskolai értesítők nem számolnak be.

A PÁZMÁNY PÉTER ÖNKÉPZŐKÖR MŰKÖDÉSE

A Pius Gimnáziumban közel negyven éven keresztül szervezett tanórán kívüli nevelő-oktató munka egyik legmeghatározóbb eleme a már említett Pázmány Péter Önképzőkör volt. Az alábbiakban részletesen bemutatom az önképzőkör működését és gimnázium nevelési rendszerében betöltött jelentőségét. Az önképzőkört az első intézményvezető, P. Jablonkay Gábor SJ, a Pius alapítását megelőző szolgálati helyén működő, kalocsai Szépirodalmi-kör mintájára alapította a felső tagozatos tanulók számára. A kör vezetőtanára a működés első

⁷¹ *Értesítő*: 1919–1920. 8–10. *Értesítő*: 1919–1920. 6–7. o.

⁷² SOMODI Imre (2012): Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években. In: Egyháztörténeti Szemle 13. évfolyam 1. szám, 61. o.

⁷³ A Mária Kongregációk elsődleges védőszentje Szűz Mária.

⁷⁴ Berchmans Szent János, jezsuita növendék. Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A1nos.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁷⁵ Kosztká Szent Szaniszló, jezsuita növendék, misztikus. Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szaniszl%C3%B3.html> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁷⁶ SOMODI Imre (2012): Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az 1910-es években. In: Egyháztörténeti Szemle 13. évfolyam 1. szám, 62. o.

évében P. Jablonkay Gábor, 1917–1918-ban P. Kulcsár István SJ (1865–1925)⁷⁷, 1918–1920-ban P. Hörl Gyula SJ (1864–1930.)⁷⁸, majd P. Hörl a nyári szünetben bekövetkezett halálát követően 1931 szeptemberétől az intézménybe frissen érkezett Márton Imre töltötte be. Őt a következő évben P. Tüll Alajos SJ (1894–1987)⁷⁹ váltotta, majd 1933-tól Bádonyi Imre volt a vezető tanár egészen 1942-ig.⁸⁰

A Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár online kutatható állományában, a pécsi iratanyag gimnáziumi állagában külön jelzet alatt találhatóak meg a Pázmány-kör emlékei. A HU JTMRL II.04.b jelzeten belül található *A Pázmány Önképzőkör iratai* három füzetet tartalmaz:

1) *Az önképzőkör jegyzőkönyve 1917-1931 között*⁸¹

A füzet első oldalain az alább részletesen elemzett szabályrendszer áll, melyet P. Jablonkay Gábor SJ mint a kör alapító-vezetője fogalmazott meg, 1917. január 1-i keltezéssel. Ezt követően a kör mindenkori jegyzőkönyvvezetőjének a bejegyzései találhatóak, az egyes önképzőkori ülések összefoglalóival.

Az első ülést 1916. október 1-én rendezték.⁸² A naplóbejegyzésben szó esik a kör létrejöttének körülményeiről is. A még formálódó ügyrendre utal, hogy ezen az ülésen vitatták meg a résztvevő diákok, hogy hány tag jelenléte legyen szükséges az ülés határozatképességéhez. A vita során három párt különült el egymástól. Az első csoport az abszolút többség mellett érvelt. A második csoport a kör tagjainak kétharmadához, a harmadik csoport pedig a tagok háromnegyedéhez kötötte volna a határozatképességet. Az ügyrendi szavazás eredménye alapján a kör első szabályaként életbe lépett a második csoport által támogatott kétharmados elv. A kör tisztségviselőinek megválasztása is az első ülésen zajlott. Az elnök az V. osztály tanulója, Tombi Ferenc lett, aki az 1930-ig terjedő időszakban az egyedüli, aki két ciklusban (1916–1917; 1918–1919) is betölthette a kör elnöki tisztségét.

A füzet utolsó bejegyzése az 1930–1931-es tanév 1931. március 8-án megrendezett IX. ülésének kivonata. Az ülés három napirendi pontból állt: 1) „1848. március 15. Petőfitől

⁷⁷ P. Kulcsár István SJ Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/kulcsar-istvan/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁷⁸ P. Hörl Gyula SJ Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/horl-gyula/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 20.)

⁷⁹ P. Tüll Alajos S. J. Jezsuita névtár: <http://jezsuita.hu/nevtar/tull-alajos/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 21.)

⁸⁰ A Pázmány Péter Önképzőkör személyi állományának változása nyomkövethető a Pius Gimnázium értesítőiben: *Értesítő*: 1912–1948.

⁸¹ *A Pázmány-kör naplója 1917-1931* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

⁸² A jegyzőkönyvvezető írásképeének egységessége és folyamatossága alapján feltételezhető, hogy az 1916 őszen tartott ülések jegyzőkönyvi bejegyzéseit először még nem e füzetbe készítették el. Valószínű tehát, hogy az önképzőkör a füzetet a P. Jablonkay által írt szabályzat 1917. januári elkészültét követően rendszerezte.

szavaltta Farkas Péter V. [osztályos tanuló].⁸³ A szavalat igen gyengén sikerült. Sem gesztusai, sem hangsúlyozása nem volt helyes. Buzdításul jegyzőkönyvi buzdítást kapott.” 2) Feule György VII. osztályos tanuló olvasta fel az által írt *Naplómból* című elbeszélést. A kör vezetősége a művet gyengének találta, mind megszerkesztettség, mind pedig témáját illetően. Kiemelik azonban, hogy „az elbeszélés tagadhatatlanul komikus volt” 3) Gutjáhr László VI. osztályos tanuló szavaltta el Végvári [Reményik Sándor]⁸⁴ *Eredj, ha tudsz* című költeményét. A szavalat alapvetően megfelelő minőségű volt, bár a jegyzőkönyv kiemeli, hogy látszódot a vers nem megfelelő megtanulása is.

2) *Az önképzőkör naplója [díszkönyve]⁸⁵ 1916-1931 között⁸⁶*

Az önképzőkör díszkönyvébe kerültek lejegyzésre az emlékünnepek műsorai, illetve a tagok által bemutatott pályamunkák közül azok, melyeket a kör vezetősége érdemesnek nyilvánított. Az első bejegyzés az 1916. december 10-én tartott Pázmány Péter emlékünnepek műsorát tartalmazza:

1. Emlékbeszéd Pázmányról (tartja: gr. Hadik Antal)
2. Pázmány Péter élete és jelleme (felolvasta Jäger Antal)
3. Pázmány, mint szónok (felolvasta: Tombi Ferenc)
4. Pázmány Kalauza (felolvasta: gr. Sztáray Antal)

Az emlékbeszédek teljes szövege lejegyzésre került a díszkönyv oldalain, melyekből megállapítható, hogy az önképzőkör tagjai valóban többlettudásra tettek szert a kör ülésein. A szövegek igényesek, adatgazdagok és pontosak.

A díszkönyv utolsó bejegyzése az 1931–1932-es tanévben érdemkönyvi megörökítésre méltatott művek időrendbe állított felsorolása:

1. Elnöki megnyitó beszéd – 1931. szeptember 27. (írta és mondta: Siklósi László VII. osztályos tanuló)
2. *Végrendelet* – novella – 1932. február 21. (írta és felolvasta: Habich Miklós VI. osztályos, internátusi tanuló)
3. *Az utolsó zsvány* – novella – 1932. február 28. (írta és felolvasta: Horváth Gábor V. osztályos tanuló)

⁸³ A szerző kiegészítése.

⁸⁴ A szerző kiegészítése.

⁸⁵ A szerző kiegészítése.

⁸⁶ *A Pázmány-kör naplója 1916-1931* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

4. „*Sic itur ad astra*” – Szent Erzsébet beszéd – március 15-i pályadíjat nyert mű (írta és felolvasta Bósz Fülöp VII. osztályos tanuló)
5. *Élet és halál* – költemény – 1932. március 6. (írta és szavalta Kämmerer János VI. osztályos, internátusi tanuló)
6. *A martismus utópia* – értekezés – 1932. április 10. (írta és felolvasta: Bósz Fülöp VII. osztályos tanuló)
7. *Szent Erzsébet fohászáról* – bírálat – 1932. április 24. (felolvasta: Szabó László VII. osztályos, internátusi tanuló)
8. *Bűnbánat a természetben* – költemény – 1932. május 1. (írta: Csirke Antal VI. osztályos tanuló)
9. *Robotol a motor* – költemény – 1932. május 1. (írta és szavalta Kämmerer János VI. osztályos, internátusi tanuló)

3) *Az önképzőkör jegyzőkönyve 1931-1946 között.*⁸⁷

A harmadik kézzel írt dokumentum a Pázmány Péter Önképzőkör jegyzőkönyvi bejegyzéseit tartalmazza az 1931 és 1946 közötti időszakra vonatkozóan. A füzet első bejegyzése az alakuló ülés történéseit foglalja össze, melyre 1931. szeptember 3-án sor került. A kör Siklósi László, VII. osztályos tanulót választotta elnöknek. A tanévben a kör rendes tagjai közé tartozott 17 fő a VII. osztályból, 20 fő a VI. osztályból, illetve 26 fő az V. osztályból. Ez alapján kijelenthető, hogy az önképzőkör működése tizenötödik évében is hatalmas érdeklődésnek örvendett a tanulók körében. A füzet utolsó bejegyzése az 1945–1946-os tanév XIII. (dísz) ülése. A díszülésen az alábbi műsor hangzott el a pécsi középiskolák önképzőköri diákságának jelenlétével:

1. Megnyitó beszéd: Wolford Béla VIII. osztályos tanuló
2. Bevezető és összekötő beszéd: Ziegler Ferenc, a Pécsi Városi Kereskedelmi Középiskola IV. osztályos tanuló
3. *Csendélet, Te vagy a fény, Testvéreimhez* című verseket előadta: Keszthelyi Dóra a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium VII. osztályos tanulója.
4. *Palócnóták.* Énekelte: Ember Katalin a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium VIII. osztályos tanulója.

⁸⁷ *A Pázmány-kör naplója 1931-1946* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

5. *Disharmonia, Fűtyörészni szeretnék, Ősz* című verseket előadta Marton Andrea a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium VIII. osztályos tanulója.
6. *Liszt Ferenc zongoraművek.* Előadta Cholnoky Eszter a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium VIII. osztályos tanulója.
7. *Alkonyi nap, Eső csöpörög, Dunántúl* című verseket előadta Baranyai Márta a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium VIII. osztályos tanulója.
8. Frey Zsuzsa a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium V. osztályos tanulója *Csend* című verset előadta a Pius Gimnázium I. osztályának szavalókórusa. Betanította és vezényelt: Dobay József tanár.
9. *Cilicium, Hit, Vonaton* című verseit előadta Tirczy István a pécsi Ciszterci gimnázium VII. osztályos tanulója.
10. *Város, Cél* című műveit előadta Wimis Gábor a Pius Gimnázium VII. osztályos tanulója.
11. *Bartók Béla: Este a székelyeknél, Medvetánc, Kodály Zoltán: Zongoradarab* című műveit zongorán előadta Nyíredi László a pécsi Széchenyi Gimnázium VII. osztályos tanulója.
12. *Vihar, Koldusleány, Szülőföldem* című verseit előadta Farkas Gábor a pécsi Széchenyi Gimnázium VII. osztályos tanulója.
13. *Örök rabságon, Nagy temetőben* című prózai műveket előadta Berki Nándor a pécsi Kereskedelmi Középiskola IV. B. osztályos tanulója.
14. *Pillangó* című novelláját felolvasta Linka Zoltán a Pius Gimnázium VIII. osztályos tanulója.
15. nincs adat
16. *Anyák, Egy percnyi dal, Délibáb* című verseit előadta Linka Zoltán a Pius Gimnázium VIII. osztályos tanulója.
17. *Himnus.* Énekelte a közönség.

Az előadás műsorából is látszik, hogy az irodalmi önképzőköri forma nem kizárólag a jezsuita intézményekben volt jelen. Pécs városának összes középiskolája képviseltette magát a díszes előadáson. A füzet utolsó lapján rövid statisztika szerepel a tanév munkásságáról:

Szereplés: 96	V. osztály: 7	Ülések: 14
Felolvasás: 8	VI. osztály: 9	Alakuló: 1

Értekezés 2	VII. osztály: 13	Dísz: 8
Szavalat45	VIII. osztály: 30	Rendes: 5
Beszéd: 10	Egyéb: 3	
Énekszám: 4		
Zeneszám: 13		
Egyéb: 1		

Az 1945–1946-os tanévet követő utolsó két tanévből a Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár gyűjteményében nem található adat.

*Az önképzőkör jegyzőkönyve 1917-1931 között*⁸⁸ című dokumentum elején található, P. Jablonkay által fogalmazott, alapszabályt az alábbiakban teljes terjedelmében idézem.

„A J. t. pécsi Pius-alapítványi Kath. főgimnáziumban alapított irodalmi és retorikai Pázmány-önképző kör alapszabályai

1. Az irodalmi és retorikai önképző kör a magyar stílus megalapítója és a magyar szónoklat egyik legkiválóbb mestere nevére a „Pázmány – önképzőkör” vagy röviden a „Pázmány-Kör” nevet viseli.
2. Célja az iskolai tanulmányok lelkiismeretes komoly teljesítésén kívül a jó magyar stílusban és főképp a szónoki fellépésben való alaposabb kiművelődés – önálló gyakorlatok (beszéd, értekezések, esetleg költött prózai vagy verses művek) készítése és előadása által.
3. Munkásság. E célnak megfelelően minden tag köteles legalább egyszer az évben valamely saját erejéből (legfőjebb a vezető tanár útmutatásaival) készült dolgot bármely irodalmi műfajból felolvasni, illetőleg valamely szónoki beszédet tartani legkésőbb az első iskolai félév vége előtt mindenkinek meg kell ebbeli szándékát a vezető tanárral külön beszélni és mindig egy héttel a körben való fellépés előtt be kell mutatni az elnök vagy tanácsosok útján a vezető tanárnak. Ezenkívül havonként egyszer vitaüléseket a kör, később pontosabban megállapítandó szabályzat szerint.

⁸⁸ *A Pázmány-kör naplója 1917-1931* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

Egyéb tárgyáról a kör vezetősége, esetleg egyes tagok indítványára is, a vezető tanár hozzájárulásával határoz.

4. A kör tagjai azon V. és VI. osztályú tanulók, akiknek tanulmányi eredménye legalább közepes (a magyar nyelvből jeles) és akiknek magaviselete ellen kifogás nincsen. Kivételesen egy-két törekvő, bár gyengébb tanulónak megengedheti a vezető tanár a körben való részvételt. Akik rendes iskolai munkájuknak is csak gyengén felelnek meg, vagy azokban hanyagok, úgyszintén akik a kör munkáin hanyagok, kedvtelenül vesznek részt, vagy a szabályokhoz nem alkalmazkodnak, a körből kizáratnak.
5. A kör vezetősége áll: a vezető tanár alatt álló elnökből, két tanácsosból és egy jegyzőből, kiket a kör tagjai választanak. A megválasztáshoz az összes tagok legalább háromnegyed részének jelenléte szükséges és elegendő. Ahhoz, hogy az ekkép szavazóképes körben valakit elnökké válasszanak, a jelenlévők szavazatainak kétharmadrésze szükséges; a tanácsosok és jegyző választásához egyszerű (absolut) szavazattöbbség elegendő. E választás titkos. Aki másokat a maga megválasztására vagy másvalakinek kizárására (megbuktatására) igyekszik rábeszélni, elveszti activ és passiv szavazójogát és, ha utólag tudódik ki ezen tette, elveszti állását, amelyre esetleg megválasztották.
6. Az elnök s a tanácsosok a jegyzővel együtt havonként legalább egyszer tanácskoznak a vezetőtanárral a kör föllendítésére vonatkozó ügyekről, és itt előadhatják a maguktól vagy egyes tagoktól eredő indítványokat is.
7. A vezetőségnek igyekeznie kell a kör munkásságában jó példával előljárni és másokat is minél serényebb közreműködésre buzdítani.
8. A jegyző őrzi és vezeti a kör jegyzőkönyvét illetőleg naplóját és azt legalább a tanácskozásokon bemutatja az egész vezetőségnek. Nála van letéve a kör díszalbuma is, amelybe a legjobban sikerült dolgozatokat beírják.
9. A jobb munkák (szavalatok is), amelyeket a kör az elnök indítványára a tagok szavazattöbbsége útján, vagy a vezető tanár ítélete alapján, méltóknak tart jegyzőkönyvi dicséretre, a jegyzőkönyvben külön megdicsértetnek; ahhoz, hogy a díszalbumban megörökíthetők legyenek, a vezetőtanár különös dicsérő hozzájárulása és kétharmad szavazattöbbség szükséges.
10. Mind a választásoknál, mind egyéb szavazásnál óvakodjanak a tagok a részrehajlástól és főképp a pártoskodástól.

11. Minden szavalat vagy felolvasás után a tagok bírálatot mondanak, amelynél a munka jelességeit és hiányait kiemelik. A bírálatra jelentkezőket az elnök szólíthatja fel. Egy munka megbírálására két vagy három bíráló elegendő és igyekezni kell, hogy sorban minél többen részt vegyenek a bírálatokban. A végén a vezető tanár teszi meg a saját megjegyzéseit. A vezető tanár megjegyzései előtt joga van a megbírálnak egyszer fölszólalni és ellenészrevételeit vagy okait felemlíteni. Személyeskedéstől és szenvedélyességtől óvakodni kell; igyekezzék mindenki véleményét nyíltan, bátran, de társai iránti kellő megbecsüléssel is előadni.
12. Az üléseket a kör, míg más körök a felsőbb osztályosok közt nem keletkeztek, hetenként tartja az akadémiák idején. Közös sz. áldozás napjain az ülés elmarad.

Pécs, 1917. jan. 1

Jablonkay Gábor S. J.

vezető tanár”⁸⁹

Az alapszabály minden tekintetben körülhatárolja a Pázmány Péter Önképzőkör működésének kereteit. A kör nevét adó Pázmány Péterre való utalással a Pius Gimnáziumban folyó tanórán kívüli oktató-nevelő munka egyértelműen összekapcsolódik a barokk kor felekezetszerveződési, kultúraszervezési időszakával. A kör céljaként az alapítók, a diákok előadóképességének, humán műveltségének erősítését határozták meg. A tanári vezetés mellett megjelenő diákelnökség és a különböző – választás útján betölthető – tisztségek már fiatal korukban a felelős állampolgári, közéleti szereplésre, gondolkodásra neveli a körben résztvevő diákságot. A 4. pontban lefektetett elv, miszerint a kör tagságát a minimum „jó” tanulmányi eredménnyel rendelkező diákságon kívül a tanárok engedélye alapján akár közepesen teljesítő diák is adhatja magában hordozza mind a tehetséggondozás mind pedig a jezsuita *magis* felé történő orientáció elvárását. A 8-9. pontok rendelkezése, miszerint a kör munkáját szükséges írásban dokumentálni megteremtette annak a lehetőségét, hogy az utókor neveléssel-oktatással foglalkozó szakemberei vizsgálni tudják a jezsuita gimnáziumokban folyó tanórán kívüli munkaformákat egy 20. század első felében működő önképzőkör példáján keresztül.

ÖSSZEGRÉS

Az alapvetően igehirdetéssel, lelkipendozással foglalkozó jezsuiták hamar felismerték a fiatalok nevelésében és oktatásában rejlő missziós lehetőségeket. Az 1540-ben alapított rend a 16-17. század során az egész világra kiterjedt iskolahálózattal rendelkezett, melynek pedagógiai

⁸⁹ *A Pázmány-kör naplója 1917-1931* in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

alapját a rendalapító Loyolai Szent Ignác gondolatai adták. Ugyan a 18-19. század fordulóján a Jézus Társaság néhány évtizedre elvesztette a működés és az iskolafenntartást lehetőségeit, a 19-20. század fordulójára már Magyarország területén is újult erővel folytatták a korábban megkezdett ifjúságnevelő tevékenységüket. Jelen tanulmányban, a fennmaradt levéltári források és a már megjelent szakirodalmi összegzések segítségével kívántam példákat hozni arra, hogy az *ignáci pedagógiai paradigma* bizonyos elemei a tárgyalt időszakban is jelentős hatással bírtak a rend kalocsai, valamint pécsi középfokú nevelési-oktatási intézményeiben. A bemutatott példák: az iskolai színjátszás, az akadémiák és a további önképzőköri, tanórán kívüli nevelési módszerek szervesen egészítették ki a Jézus Társaság által, az 1860-1948 közti időszakban működtetett iskolák tantervi hálóját.

BIBLIOGRÁFIA

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

A Pázmány-kör naplója 1916-1931 in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

A Pázmány-kör naplója 1917-1931 in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

A Pázmány-kör naplója 1931-1946 in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.04.b

A pécsi Pius-alapítványi Jézus-társasági kath gimnázium Értesítője. 1912-1948.

Kalocsai akadémiák I-III. in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU JTMRL II.02

KERLING János SJ (1993): Piusi emlékeim, 1912–1948. in: *Arany–Ezüst. A Jezsuita Intézmények Diákjainak Egyesülete híradója, 2. sz. melléklet*

LOYOLAI Szent Ignác (1994): *Lelkigyakorlatok. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya*, Budapest.

LUKÁCS, Ladislaus (szerk) (1986): *Monumenta paedagogica Societatis Iesu V.* Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma.

Pécsi színdarabok in: Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár. E-levéltári jelzet: HU
JTMRL II.04.b

SZAKIRODALOM:

BANGERT, William V. (2002): *A jezsuiták története*. Osiris Kiadó, Budapest.

GÁL István (1938): *A kalocsai piarista gimnázium története*. „Élet” Irodalmi és Nyomda
Részvénytársaság, Budapest.

HEGEDŰS László (1991): *A Pius – Kollégium a Mecsek alján*. Pécs.

SZILAS László SJ (szerk) (2012): *Jezsuita névtár*. Budapest, <http://jezsuita.hu/nevtar/> (Utolsó
letöltés: 2021. 05. 21.)

LAKATOS Andor (2010): Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860–1948). in: *Múlt és jövő. A
magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik. Jubileumi konferencia
Budapest, 2009. október 16-17*. Szerk.: MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba. Budapest.
75-77. o.

RÁCZ András – VICZIÁN János (1993-2014): *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest.

MANNEY, Jim (2017): *Ignatian Spirituality A to Z*. Messenger Publications, Dublin.

MÁRFI Attila (2005): A pécsi jezsuiták egyházi témájú színdarabjai a 17–18. században. in: *A
pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk.: FEDELES Tamás – VARGA Szabolcs.
Pécs, 273-285. o.

PÁLOS Antal SJ (1992): *‘Viharon, vészen át’, Jezsuiták a szétszórásban. Rövid áttekintés a
Jézus Társasága Magyar Rendtartományának életéről a II. világháború után (1944-
1990)*. Korda Kiadó, Kecskemét.

PUSKELY Mária (1998): *Kétezer év szerzetessége*. I-II. kötet, Dinasztia Kiadó, Budapest.

SOMODI Imre (2010): A pécsi Jézus Társasági Pius Kollégium alapítása. In: *Egyháztörténeti
Szemle* 11. évfolyam 1. szám, 66-87. o.

SOMODI Imre (2012): Mindennapok a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban és Internátusban az
1910-es években. In: *Egyháztörténeti Szemle* 13. évfolyam 1. szám. 55-66. o.

